

Skola för framtiden

- tankar bakom gymnasiereformen

Skolverket

Förord

Det här häftet, *Skola för framtiden*, är ett led i Skolverkets fortsatta arbete med gymnasireformen. Här redovisas de tankar som ligger bakom reformen. Texten i häftet ger kommentarer till mål- och styrdokumentet, sambandet mellan dem och förhållandet mellan de nationella dokumenten och det lokala läroplansarbetet. Syftet med häftet är att göra reformens bakgrund och motiv synliga och att därmed stimulera en diskussion och stödja det fortsatta arbetet på skolorna.

Vilken roll spelar omvärldsförändringar för den nya läroplanen? Vad innehåller läroplanen och hur förhåller sig den till kursplanerna? Vad innebär kunskap och hur bedöms kunskapskvaliteter? Vad menas med det lokala frirummet? Dessa frågor är några exempel på vad texten handlar om.

Målgruppen är i första hand skolledare och lärare men skriften kan också vara ett underlag för samtal med elever och föräldrar om den nya gymnasieutbildningens bakgrund och motiv.

I Skolverkets referensmaterial, *Ur Nöd - I Lust*, ges exempel på hur samverkan mellan kärnämnen och karaktärsämnen kan se ut i praktiken. Tillsammans med häftet *Skola för framtiden* är det tänkt att ge exempel på kopplingen mellan idé och praktik.

Texten har utarbetats av experten Peder Sandahl.

Ulf P Lundgren
generaldirektör

Det lokala frirummet

Med den nya läroplanen (Lpf-94) får de som är verksamma i skolan en större frihet och ett betydligt ökat inflytande över sitt arbete. Besluten om undervisningens konkreta innehåll, form och organisation ska fattas på den enskilda skolan. Men det innebär också nya utmaningar.

Den största utmaningen för dem som arbetar i den nya gymnasieutbildningen är kanske inte att låta undervisningens innehåll och form påverkas av en ständigt föränderlig omvärld. Det är kanske inte heller att se skolan i ett värdeperspektiv, att ändra synen på kunskap eller förändra arbetsformer och arbetssätt. Utan det handlar snarare om att tänka utifrån en annan utgångspunkt; att tänka mål i form av kunskaper och kunskapskvaliteter, att lämna den trygghet som finns i givna direktiv om vad som ska läsas och att därtill skapa en likvärdig skola utan att alla för den skull gör likadant.

Det område inom vilket de som arbetar i skolan har stort inflytande kan beskrivas som det lokala frirummet. Det är i detta frirum som läroplanens och kursplanernas mål omsätts i praktiken och det är där som skolans organisation bestäms. Det är också där som den lokala arbetsplanen ska göras som en tillämpning av den nationella läroplanen.

Samhällsutvecklingen ställer nya krav på skolan. Politiska, ekonomiska, sociala och tekniska förändringar ändrar förutsättningarna på arbetsmarknaden snabbt och radikalt. Ungdomar måste ha både större bredd och djup i sina kunskaper för att få tillträde till många arbetsuppgifter och utbildningar. Nya kompetenser kvalificerar för anställning inom både gamla och nya arbeten. Tillvaron internationaliseras och möjligheterna till kontakt med andra länder och kulturer ökar dramatiskt genom olika kommunikationsmedel. Förändringar i omvärlden får därför stor betydelse för det lokala arbetet med undervisningen.

Detta ska få en praktisk tillämpning i undervisningen. I den målstyrda skolan flyttas ansvaret för och inflytandet över val av stoff, arbetsformer och organisation från central till lokal nivå. Inom ramen för målen i läroplan och kursplaner ges utrymme för lokala beslut på den egna skolan. De öppna målen bjuder in till ett aktivt deltagande, och för att öka den pedagogiska kvaliteten och få en effektivare och mer flexibel organisation läggs ansvaret för den konkreta tillämpningen på dem som är verksamma i skolan.

Men ökat inflytande och större delaktighet ställer också större krav på ansvarstagande och beredskap för förändringar. I en skola där undervisningens innehåll och form utgår från elevens frågor, där kunskaper ska bilda helheter och där eleven ska tränas att ta ett större ansvar för sin egen skolgång förändras de olika rollerna i skolan.

Bakgrund

Gymnasieutbildningen i Sverige har med en ny läroplan, nya kursplaner och ett nytt betygssystem förändrats i grunden. Begreppen kunskap och lärande samt bedömning av kunskaper har fått nya innebörder. Övergången från en nationell regelstyrning till en skola där staten anger målen och överlämnar genomförandet till dem som är verksamma i skolan, förutsätter ett nytt sätt att tänka. Varför då denna förändring och vad innebär den?

Här redovisas en del av de faktorer som ligger till grund för och motiverar den nya gymnasiereformen.

Försök före reformen

De förslag till förändringar i gymnasieutbildningen som fanns i propositionen "Växa med kunskaper" (1990/91:85) föregicks av en omfattande försöksverksamhet både för de teoretiska och yrkesförberedande gymnasiala utbildningarna.

I FS-försöken, dvs projekt inom de frivilliga skolformerna, deltog ungefär hälften av alla gymnasieskolor med upp till 1000 projekt per år rörande frågor om studieorganisationen, den inre arbetsmiljön, praktiken och samarbetet mellan gymnasiet och vuxenutbildningen. En vägledande tanke var att FS-försöken skulle leda fram till en reform som var initierad underifrån och upp. Försöken ledde fram till många tankar om förändring men visade framför allt på behovet av en radikal reformering med ett starkt inslag av lokalt inflytande och ansvar.

1984 tillsattes en arbetsgrupp för att göra en översyn av yrkesförberedande utbildningarna, ÖGY. ÖGY-försöken, som bl a innehöll frågor om arbetsplatsförlagd utbildning, utvidgade försök med allmänna ämnen och en uppdelning av studierna i moduler, kom att bli viktiga föregångare till reformen. Intresset för försöksverksamheten var mycket stort, som mest en femtedel av alla platser på yrkeslinjerna, och de skolor som deltog fick tydliga fördelar inför reformen framför övriga skolor. FS- och ÖGY-försöken har tillsammans med andra aktiviteter inneburit ett omfattande arbete för att förbereda den nya gymnasiereformen.

Skolan och omvärlden

Ett skäl till att skolan förändras är det som sker i vår omvärld. Kunskapens innehåll och volym påverkas starkt i ett samhälle som förändras i allt snabbare takt. I en värld där politiska och ekonomiska processer är både kompli

cerade och snabba ökar kraven på kunskap och kommunikationsförmåga. Yrkeslivet kräver flexibilitet och nya kompetenser. En arbetsmarknad som är i ständig förändring förutsätter en betydande flexibilitet i skolans mål och innehåll. Etablerade yrken försvinner och nya kommer till. Gränserna mellan olika yrken suddas ut och uppdelningen mellan arbetare och tjänstemän försvinner alltmer. Skolans roll är att tillfredsställa de behov som finns av både bas- och fördjupningskunskaper, olika kombinationer av yrkeskunnande och kommunikativa färdigheter.

Den expanderande handeln mellan olika länder och den ökade migrationen ställer större krav på språkfärdigheter och kunskaper om andra människors livsvillkor, politik, kultur och religion. Miljöfrågorna är inte längre en fråga bara för det egna landet utan kräver ett beslutsfattande över de nationella gränserna. Den tekniska utvecklingen i allmänhet är explosionsartad och vi kan idag bara ana de möjligheter som finns i informationstekniken.

Sådana förändringar i omvärlden kräver snabbhet och flexibilitet i beslutsystemet. Besluten måste i högre grad fattas av dem som är verksamma i skolan. I den allmänna decentralisering som ägt rum i det svenska samhället är skolans måldokument en del av den förändringen. De nya mål- och resultatorienterade läro- och kursplanerna ska ange vad arbetet i skolan ska handla om. Ansvaret för att organisera och genomföra arbetet genom t ex val av stoff och arbetsmetoder faller i hög grad på lärare och elever. Därmed kan alla som är verksamma i skolan, inom ramen för de nationella målen, påverka innehåll och form men också ta ansvar för att arbetet utförs. De lokala förutsättningarna får stor betydelse för hur kunskapsmålen konkretiseras och tillämpas.

Ett tredje skäl till att skolan förändras är den förlängda tid som ungdomar går i skolan och att nästan alla genomför sina gymnasiestudier. Det innebär att den personliga och sociala utvecklingen i än högre grad äger rum i skolan. Skolan får med andra ord en allt större socialiserande uppgift. Det ökar inte bara kraven på vilka kunskaper som eleven ska lära in utan också på hur värden och normer integreras i undervisningen.

Det finns alltså flera skäl som motiverar en förändrad gymnasieutbildning; en utbildning som tar hänsyn till omvärldens krav och förväntningar och till det uppdrag som skolan har.

Alla behöver en gymnasieutbildning

De allra flesta som lämnar grundskolan fortsätter i någon form av gymnasial utbildning. Förändrade krav på kunskaper och färdigheter, tillsammans med större möjligheter att välja och utforma sin egen utbildning, kan innebära att ännu fler kommer att välja att fortsätta till gymnasieskolan och att fullfölja utbildningen.

I dagens samhälle fokuseras det på många och delvis nya kompetenser. Utöver grundläggande kunskaper är kreativitet, ansvarstagande, flexibilitet och kommunikativ och social förmåga exempel på viktiga förutsättningar för att klara de förväntningar som finns på olika yrken, i medborgarrollen och i det privata livet.

Skolans uppgift är inte bara att ge en grund för kommande studier och yrkesliv. Skolan ska också ge en solid utbildning där grundläggande kunskaper kan skapa förståelse för vårt kulturarv och vara ett led i en demokratisk fostran, bidra till personlig utveckling och ge en beredskap för framtiden.

Bredd och profilering

Att bredda gymnasieutbildningen innebär att skapa förutsättningar för att alla elever på samtliga program får grundläggande kunskaper inom olika ämnesområden. Denna grundkompetens ska utgöra en plattform för fortsatta studier eller andra uppgifter i framtidens samhälle. Därför studerar alla elever på de olika programmen kärnämnen. Oavsett program ska alla elever nå samma mål i de kurser som är gemensamma och med lika krav på kunskapskvalitet. Men även om det ställs samma krav kan innehåll och arbetsmetoder skifta beroende på programmets inriktning.

Kärnämnen medför nya krav på skolan. Det faktum att samtliga elever oavsett programtillhörighet nu studerar kurser med samma kunskapsmål väcker diskussioner bland lärare om val av stoff, arbetssätt och arbetsformer som aldrig förr. En lugnare studietakt, anpassade arbetsformer, mer samverkan och en tydligare avspiegling av programmets karaktär i kärnämnen är vägar som prövas..

Med dessa skilda utgångspunkter ställs det allt större krav på ett pedagogiskt nytänkande, samarbete mellan lärare och flexibilitet i organisationen. Därför måste det finnas ett stort utrymme för lokala lösningar som tar hänsyn till de

förutsättningar som gäller elevgrupper, storlek och sammansättning av personal, lokaler och samverkan med högre utbildning och yrkesliv.

Gymnasieskolan ska också tillgodose elevens önskemål om att välja utbildning efter intresse och behov. Om kärnämnen är den gemensamma grund som alla elever får, kan de genom att göra profilerade val av karaktärsämnen och genom det individuella valet, skapa sig fördjupade kunskaper inom områden som väljs efter framtida intressen och behov.

Den mer kursutformade skolan kan innebära en betydande möjlighet till valfrihet i och med att eleven kan välja kurser som inte ingår i det egna programmet. Hur de olika utbildningsvägarna kan se ut beror på den lokala situationen. I ett kurssystem som är lika för såväl ungdoms- som vuxenutbildningen kommer dessutom eleven att kunna komplettera och förnya sina kunskaper.

Kontinuitet och samverkan - en förutsättning

Det faktum att i stort sett alla ungdomar fortsätter sina studier i treåriga gymnasieutbildningar får inte innebära en ambitionssänkning. Tanken är snarare att höja kompetensnivån hos de studerande. Det innebär bl a att undervisningens innehåll och organisation måste anpassas efter elevens behov.

Om förväntade effekter ska uppnås i gymnasieutbildningen måste skolformerna länkas till varandra så att eleven kan bygga på sina kunskaper från ett stadium till ett annat. En gemensam syn på kunskap och lärande i gymnasieutbildning och grundskola kan bidra till detta.

Men det krävs också en kontinuitet i förhållande till högskolan. Fortfarande är det en vanlig uppfattning att föregående stadium ska leverera en produkt som sedan direkt ska fasas in i kommande studier. För att gagna målet att höja ambitions- och kunskapsnivån måste de olika skolformerna känna ett större ansvar för varandra i frågor som berör elevernas kunskap och lärande.

Målen ska styra

I den regelstyrda skolan bestämdes undervisningens innehåll och arbetssätt till en stor del nationellt. Det innebar att det centralt formulerades regler om hur den lokala verksamheten skulle bedrivas. En sådan styrningsmodell ställer stora krav på att den centrala myndigheten ska kunna förutse vilka förändringar som samhället kommer att genomgå. I ett alltmer komplext och föränderligt samhälle är en sådan styrningsmodell inte möjlig.

För att möjliggöra mer flexibla lösningar har skolans verksamhet i betydande grad avreglerats, vilket har inneburit att ett större ansvar har flyttats över till dem som är verksamma i skolan. Genom sin professionalism och sin förankring i den lokala situationen förväntas de som arbetar i skolan kunna ge de bästa lösningarna.

Denna målstyrning innebär att de nationella målen är öppna, vilket förutsätter en lokal uttolkning. De nationella styrdokumenterna anger vad verksamheten ska inrikta sig mot, medan den lokala nivån beslutar om hur skolan ska organiseras men också vad det konkreta innehållet för att nå målen ska vara. I en sådan deltagande målstyrning deltar såväl den lokala som den centrala nivån i arbetet med att formulera målen.

Nu är det inte längre givet vilka kunskaper som skolan ska erbjuda. I och med att barn och ungdomar lär på så många andra platser saknar skolan kontroll över elevernas kunskaper och färdigheter. En målstyrd skola handlar därför om att lokalt konkretisera de kunskapsmål som finns i kursplanerna.

Fokus i pedagogiken blir eleven och vad hon eller han lär sig. Genom att i undervisningen utgå från elevens frågor, ge helhetsbilder, förklara, stödja, stimulera, vägleda, följa och utvärdera förskjuts tyngdpunkten från förmedlingspedagogik till en undervisning som sätter eleven i centrum.

Skolan är inte värdeneutral

I en samhällssituation som präglas av tvära kast i såväl politiska, ekonomiska som sociala situationer kan det vara svårt att hitta kontinuitet och varaktighet i relationer. Jämfört med familjebildningar och andra sociala nätverk, som tenderar att bli alltmer splittrade och kortlivade, framstår skolan som en av de få platser som nästan alla unga människor har en fast förankring i under många år. Skolan kan bli det ställe där barn och ungdomar dagligen får sitt egenvärde bekräftat och under en långvarig gemenskap med andra kan växa och utvecklas.

I läroplanens värdegrund formuleras de värden som ska genomsyra skolverksamheten. Respekt för människans värdighet, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan könen, omsorg om dem som har det svårt, ett interkulturellt synsätt och ett personligt ansvar är exempel på grundläggande värden som skolans verksamhet ska grunda sig på. Skolans uppgift är att hävda dessa värden genom att förankra och tillämpa dem i praktiken.

Grundläggande demokratiska värden och mänskliga rättigheter ska hävdas. Om skolans socialiserande uppgift ska få någon effekt måste dessa etiska och existentiella frågor ingå i och ta sig uttryck i skolans verksamhet: i organisationen, i pedagogiken och i det allmänna förhållningssättet. Hur ser de mötesplatser ut där normer och värderingar kan konfronteras? Hur ser arbetssätt och arbetsformer ut som stärker elevers förståelse för varandra och förhindrar mobbning? Hur påverkas innehållet i undervisningen? Hur kan likvärdighet skapas så att elever får samma möjlighet att lära?

I den egna skolan finns det frirum som möjliggör men också kräver att de som är verksamma i skolan tolkar och konkretiserar kursplanernas mål så att läroplanens värdegrund får en praktisk tillämpning.

Bildning och kunskap

Den pedagogiska debatten kan ibland ge intryck av att begreppet bildning ses som en bestämd uppsättning av kunskaper som ska förmedlas. I "Skola för bildning" (SOU 1992:94) beskrivs emellertid en alltmer komplex syn på kunskap där bildning syftar till att eleven tillägnar sig kunskap som inte bara sitter på ytan utan blir en del av personligheten.

Det innebär att man inte läser ämnen för att enbart lära sig fakta och begrepp utan också för att lära sig att uppfatta saker och använda begrepp på särskilda sätt. Den innebörden av bildningsbegreppet får följder för vad som är viktigt för elever att lära sig i skolan och hur de lär sig.

Skolans uppgift är att överföra kulturarvet i form av traditioner, språk och kunskaper från tidigare generationer till nästa och att förbereda elever för att leva och verka i framtida samhälle. Därtill ska skolan tillsammans med hemmet bidra till att eleven växer som person och även tar ansvar för andra människor. Länge hade skolan ett huvudansvar för unga människors lärande. Skolan var med sin inriktning och sitt innehåll förutsättningen för att barn och ungdomar skulle få del av den kunskap som från samhällets sida var viktigt att förmedla. Situationen är idag annorlunda.

Konkurrensen kommer framför allt från den snabbt framväxande teknologin på kommunikationssidan. Med informationstekniken och den lavinartade

utvecklingen av massmedia har lärandet för många ungdomar flyttats in i hemmet. Den nya tekniken ökar aktualiteten i informationsflödet och erbjuder inläringssituationer som starkt motiverar elever. För några ungdomar har det internationella perspektivet vidgats. Men det gäller inte alla. Medan globala händelser, via Internet, är en självklarhet för vissa har andra inte ens den mest elementära kunskap om det som sker i deras omedelbara närhet. Skolans uppgift är att bidra till att denna klyfta minskas.

Denna tekniska och massmediala explosion innebär att unga människor lämnas ensamma att sortera och värdera ett enormt informationsflöde. Varken skolan eller hemmet har längre kontrollen över vad barn och ungdomar i dessa sammanhang lär sig och kan. Hur omvandlas denna information till kunskap? En av undervisningens viktigaste uppgifter är därför att handleda elever så att enskilda kunskaper kan bli till en meningsfull helhet och att urskiljning, analys, bearbetning och tillämpning präglas av de värden som skolans verksamhet ska utgå från.

Kunskap och lärande

I läroplanskommitténs betänkande "Skola för bildning" (SOU 1992:94, kap 2) diskuteras kunskap som lärande i relation till olika uppfattningar under de senaste decennierna. Mot denna bakgrund föreslås en vidgning av kunskapsbegreppet så att det även omfattar den kunskap som grundar sig på erfarenhet. I begreppet förtrogenhetskunskap betonas erfarenheten som en viktig del i elevens kunskapsutveckling.

En sådan vidgad syn på kunskap innebär att kunskap även kan beskrivas i fyra olika former av kunskap: fakta som information, förståelse som meningskapande, färdighet som utförande och förtrogenhet som omdöme. Men det finns ingen hierarkisk ordning där de olika formerna bygger på varandra och har olika värde.

I skenet av att skolan inte är den enda inlärningsplatsen och att det finns en mångfald av vägar till kunskap, kan kunskaper ses utifrån olika aspekter och former. Det finns därför ingen bestämd uppsättning färdiga kunskaper som skolan ska förmedla, utan kunskapen ska ses i förhållande till det sammanhang där den utvecklas. Skolans uppgift kan därför inte reduceras till att välja ut exakt vilka kunskaper som ska förmedlas.

Det ställs stora krav på människors förmåga att orientera sig i ett komplext samhälle och att försöka förstå och bedöma vad som händer. I privatliv, arbetsliv och som samhällsmedborgare måste man kunna ta ställning till olika frågor och få ett rellt inflytande. Därför är det också angeläget att

läroplanens värderingar ger kunskapen mening, och att förhållningssätt som flexibilitet, kreativitet, förmåga att se helheten, samspel mellan individer och grupper och mellan olika kompetensområden blir centrala inslag i undervisningen.

Bedömning av kunskaper

Elevens kunskaper ska i det nya betygssystemet bedömas i förhållande till hur väl kursplanens mål är uppfyllda. Med hjälp av fyrgradig skala, Icke godkänd, Godkänd, Väl godkänd och Mycket väl godkänd, ska läraren med sin kunskap och erfarenhet ansvara för den bedömningen. Skolverket har som stöd utarbetat nationella kriterier för nivåerna Godkänd och Väl godkänd i samtliga nationella kurser.

När kursplanemålen blir synliga och kopplas till de olika kriterierna framgår också den gräns under vilken eleven inte blir godkänd. Eftersom ett mål med den nya gymnasieutbildningen är att höja den allmänna kompetensen hos elever innebär betyget Icke Godkänd att skolan och eleven misslyckats med att nå önskat resultat. Skolans uppgift är då att med stöd och andra åtgärder hjälpa eleven till ett godkänt resultat. Det kan vara en känslomässigt svår uppgift för en lärare att inte godkänna en elev. Men det etiska dilemman blir ännu svårare om skolan inte uppdagar bristfälliga kunskaper och därmed inte kan hjälpa eleven att förbättra sina kunskaper.

Eftersom erfarenheten är att betyg i hög grad styr den pedagogiska verksamheten är det angeläget att kriterierna öppet redovisas för eleverna. Kriterierna måste också sättas i relation till det som är utgångspunkten för undervisningen, nämligen målen i de olika kursplanerna. En redovisning och diskussion om kursplanernas mål och vilka kunskapskrav som de olika kriterierna står för är ett sätt att öka elevernas inflytande och möjlighet att ta ansvar. Utöver den pedagogiska vinsten med att eleven känner till kravnivåerna är det också motiverat av de demokratiska principer som ska präglade skolans verksamhet.

Uttrycken för de olika kriterierna ska alltså konkretiseras så att kravnivåerna blir tydliga för eleverna. Hur kan en sådan tolkning ligga till grund för en rättvis bedömning? Hur ska lärare på en skola känna till hur nivåerna sätts på en annan? Med vilken tydlighet kan kriterierna skrivas utan att måldokumentet blir så styrande att det tappar sin öppenhet?

Det kollegiala samtalet om kursplanernas kunskapsmål och hur kvalitetsnivåerna i kriterierna ska konkretiseras är då en förutsättning för en rättvisare bedömning.

• •

Fler ex. av denna skrift beställs från:

Liber Distribution tel. 08-690 95 76
Publikationstjänst fax 08-690 95 50,
162 89 Stockholm

e-post skolverket.ldi@liber.postnet.se

Best.nr 96:260

ISBN 91-88373-62-2

• •

Skolverket

106 20 Stockholm

tel. 08-723 32 00, fax 08-24 44 20